Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav české literatury a komparatistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kristýna Kršňáková

Egodokumenty s tematikou holokaustu. Od intimního deníku k memoárům

Egodocuments thematizing the Holocaust. From an Intimated Diary to a Memoir

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc.

Praha 2020

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat prof. Jiřímu Holému za jeho rady a podnětné poznámky, za čas, jenž věnoval této práci, a především za vřelost a trpělivost, se kterou mě provázel při psaní.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 5. 2020

Klíčová slova

deník, paměti, holokaust, dětský narátor, Hana Bořkovcová, Pavel Weiner, Michal Kraus, Ivan Klíma, Dagmar Hilarová

Key words

diary, memoir, holocaust, children's narrator, Hana Bořkovcová, Pavel Weiner, Michal Kraus, Ivan Klíma, Dagmar Hilarová

Abstrakt

Tato práce se zabývá egodokumenty s tematikou holokaustu autorů, kteří šoa prožili jako děti a dospívající. V jednotlivých kapitolách se zaobíráme primárními deníky, memoáry přeživších a dále jedním stylizovaným deníkem. Cílem práce je zkoumat vznik textů a jejich zveřejnění; do jaké míry jsou autentické a stylizované; zda jsou spíše dokumenty či literárními texty. Zároveň se zaměřujeme i na specifické dětské vyprávění holokaustu a případné rozdíly, kterou vznikají rozdílným věkem a genderem pisatelů.

Abstract

This bachelor thesis deals with egodocuments concerned with the Holocaust of writers who experienced the Shoah as children and young adults. Each chapter analyses primary diaries, survivor memoires and a stylised diary. The aim of the thesis is to investigate emergence of the texts and their publishing; to distinguish a borderline between the authentic and the stylised, and to determine whether the texts should be considered either documents or literary texts. Specific nature of children's representation of the Holocaust and differences resulting from writers' different age and gender are also taken into account.

Obsah

ÚVOD....8
1. HOLOKAUST A ŽIVOT V TEREZÍNĚ....10
1.1 Terezín a děti....10
1.1.1 Heimy....10
2. EGODOKUMENTY....12
2.1 Památky na tábory....12
2.2 Dětský vypravěč....12
2.3 Zveřejnění....13
3. DENÍKY....15
3.1 Píšu a sešit mi leží na kolenou....16
3.1.1 Vznik deníku a knižního vydání....16
3.1.2 Deník Hany Bořkovcové....16
3.2 A Boy in Terezín....18
3.2.1. Vznik deníku a knižního vydání....18
3.2.2 Deník Pavla Weinera....18
3.3 Shrnutí....19
4. PAMĚTI....23
4.1 Deník 1942-1945....24
4.1.1 Vznik pamětí a knižního vydání....24
4.1.2 Paměti Michala Krause....24
4.2 Moje šílené století....25
4.2.1 Vznik pamětí a knižního vydání....25
4.3 Shrnutí....27
5. STYLIZOVANÝ DENÍK....30
5.1 Nemám žádné jméno....30
5.1.1 Vznik stylizovaného deníku a knižního vydání....30

5.1.2 Stylizovaný deník Dagmar Hilarové.....31
5.2 Shrnutí.....33
ZÁVĚR.....36
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....38

ÚVOD

Holokaust je jedna z tragických etap lidstva. Od zavedení norimberských zákonů v Německu a následně v okupovaných zemích byli Židé perzekuováni a museli snášet omezení, zákazy a následně i transporty do ghett, koncentračních táborů a táborů smrti. Svědectví o hrůzách, které museli vězňové snášet, se dozvídáme od přeživších.

Tato práce se zabývá vybranými egodokumenty obětí šoa, jimž tato událost zasáhla dětství a dospívání. Na textech nás bude zajímat jejich vznik a zveřejnění, dále do jaké míry jsou autentické a stylizované a zda jsou spíše dokumenty nebo literárními texty. Nakonec se budeme zaobírat specifickým dětským pohledem na holokaust a případnými rozdíly způsobené věkem pisatelů.

V první kapitole se budeme krátce zabývat historií Terezína, a především životem nejmladších obyvatel. Blíže se zaměříme na dětské domovy, v nichž děti žily, a jejich speciální funkcí, o nichž nám právě ony samy podávají svědectví.

V následující kapitole se přesuneme k památkám na věznění. Budeme rozebírat důvody, proč egodokumenty vznikaly a představíme specifika deníkového žánru a memoárů. Zaměříme se na dětského vypravěče a styl jeho vyprávění. Nakonec pojednáme o zveřejňování egodokumentů od konce druhé světové války do současnosti.

Ve třetí kapitole se zaměříme na dva deníky. Prvním z nich bude posmrtně vydaná kniha Hany Bořkovcové (1927-2009*) Píšu a deník mi leží na kolenou* (2011), deníkové záznamy, které si autorka vedla v letech 1940-1946. Dále deník Pavla Weinera (1931-2010) vydaný dosud jen v anglickém překladu *A Boy in Terezín* (2012) mapující období od dubna 1944 po osvobození Terezína.

Poté se ve čtvrté kapitole přesuneme k žánru memoárů. Vzpomínání na holokaust budeme sledovat s kratším a delším časovým odstupem. Nejprve se zaměříme na *Deník 1942-1945* (2012) Michala Krause (1930), který sepsal hned po válce. Kraus si vedl v Terezíně deník, o který přišel při příjezdu do Osvětimi; *Deník* navazuje na původní zápisy a je doplněn o vzpomínky z dalších koncentračních táborů. Druhým textem bude první díl memoárového cyklu Ivana Klímy (1931) *Moje šílené století* (2009).

Na závěr přejdeme ke stylizovanému deníku *Nemám žádné jméno* (nizozemský překlad 1980, česky 2010). Autorka Dagmar Hilarová (1928-1996) jej napsala na základě svého deníku psaného v Terezíně.

Přestože slovo *žid/Žid* lze zapsat dvojím způsobem, volíme zde podobu *Žid*, jakožto označení pro židovskou národnost, ačkoliv námi sledovaní autoři pocházeli převážně z asimilovaných rodin.

1. HOLOKAUST A ŽIVOT V TEREZÍNĚ

Definovat holokaust není lehké; lze ho chápat v různých rovinách. Zde budeme rozumět termínu holokaust dle definice Jehudy Bauera, podle něhož holokaust znamená program naprostého vyhlazení Židů[1], čímž se liší od středověkých pogromů, které postihly židovské obyvatelstvo, ale i genocid spáchaných na jiných národnostech a etnikách.

Cesta k holokaustu začala v roce 1939, kdy se Adolf Hitler vyslovil k osudu Židů. S válečným obratem proti Sovětskému svazu a masovým vražděním Židů na obsazeném sovětském území, nacisté začali řešit tzv. židovskou otázku, a tak v roce 1941 vydal Hitler rozkaz k vyhlazení Židů[2]. S prvními transporty, které z německého území včetně protektorátu Čechy a Morava byly vypraveny téhož roku, započal holokaust.

1.1 Terezín a děti

Otázka, kde v protektorátu zřídit koncentrační tábor, padla na město Terezín. Město založil v 18. století Josef II. a sloužilo jako vojenská pevnost i vězení (např. během první světové války). Terezín byl zvolen pro vhodnou polohu nedaleko Prahy a pro valy kolem pevnosti, jenž z komplexu dělají snadno střežený objekt. [3] V čele ghetta stála nacistická komandantura, které se podřizovala židovská samospráva.

Terezín byl specifické ghetto. Do konce války jím prošlo kolem 150 tisíc vězňů různých národností. Nestal se průmyslovým táborem, vězni pracovali pro udržení chodu a zásobování ghetta nebo pro nacistickou komandaturu a částečně pro válečnou výrobu (Holý 2014: s. 351).

1.1.1 Heimy

Po příjezdu do Terezína byli noví vězňové rozřazeni do vyhrazených bloků. Pro děti do šestnácti let byly zřízeny dětské domovy – heimy. Pro nejmenší do deseti let vznikl dětský domov (Kinderheim), pro dívky a chlapce fungovaly dívčí a chlapecké domovy

1 BAUER, J: *Úvahy o holokaustu*, Praha: Adademia, 2009. s. 27.

2 ADLER, H. G.*: Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*, Brno: Barrister & Principal. 2007. s. 43.

3 Tamtéž, s. 47.

(Mädchenheim a Jugenheim), které spadaly pod oddělení samosprávy.[4] Pobyt v domově nebyl povinný, děti mohly bydlet společně s rodiči; osiřelé děti získaly zázemí.

Jako vychovatelé do heimů byli vybíráni především sionisté, kteří se pokoušeli ideové hodnoty sionismu vštěpovat dětem. Práce byla velmi náročná jak po psychické stránce, tak fyzické. Děti potřebovaly náplň dne, proto pro ně byly připraveny denní rozvrhy s programy skýtající hry, sport, v některých případech i práci (děti pracovaly čtyři hodiny). Mezi pauzami děti mohly navštěvovat rodiče.

Židovské děti od roku 1940 ztratily možnost navštěvovat jakékoliv vzdělávací zařízení jak německých, tak českých škol, s výjimkou soukromých židovských škol, kterých bylo poskromnu.[5] V Terezíně se jim opět naskytla možnost účastnit se tajné výuky (přestože byla zakázána). Ta probíhala v pokojích, v nichž děti spaly a jedly. Učitelé pracovali ve ztížených podmínkách, jelikož vzdělání dětí bylo na různé úrovni, a také se museli přitom potýkat s nacistickou komandaturou.

V dětských domovech se děti učily i zájmu o kulturu. Výsledkem tohoto snažení byly časopisy, které děti samy produkovaly[6] jako *Nešar*, *Rim Rim Rim* nebo *Vedem* a další. Časopisy zprostředkovávají svědectví o vzdělávání v dětských domovech a práci vychovatelů. Vznikly tak jedinečné dětské památky.

Heimy tudíž zastávaly speciální funkci v životech nejmladších obyvatel tábora. Židovská samospráva považovala děti za budoucnost židovského národa, a tak dětské domovy měly sloužit jako ochrana dětí před stinnou stránkou ghetta.

4 KASPEROVÁ, D.: *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. s. 108.

5 Tamtéž, s. 58-59.

6 Tamtéž, s. 139.

2. EGODOKUMENTY

2.1 Památky na tábory

Nacisté v táborech zavedli přísné zákazy. Tím si slibovali zabránění dokumentace, protože bez svědectví nemohli být usvědčeni z viny. Tento zákaz se vztahoval na znázorňování skutečnosti malbami, deníky, v časopisech a dopisech limitovaných na třicet slov.

Přesto byl příkaz vězni porušován. Dochovaly se tak autentické památky jako deníky psané v různých jazycích; později k nim přistoupily vzpomínky pamětníků a literární ztvárnění holokaustu vězni. Šárka Sladovníková (2016a: 521) ve své studii uvádí: „*podání svědectví a imperativ zachování paměti jsou velmi silné židovské koncepty zakotvené již v Talmudu*.“ Sue Vice (2004: 120) píše o závazku, kvůli němuž Židé zapisovali svá svědectví, ačkoliv jejich obsah nemusel být náboženské povahy.

Deníky si někteří vězni vedli před válkou a s příchodem do ghetta pokračovali v jejich psaní; někteří začali až v táboře, kdy deník vznikl z morálních potřeb (Vice 2004: 120) jako dokument o nacistických zločinech.

Paměti, žánr s dokumentární povahou, se po válce staly zdrojem informací o životě v ghettech a táborech. Dokumenty můžeme rozdělit na ty, které vznikly s kratším časovým odstupem od války, a na ty vzniklé po delší době.

Z těchto textů se dozvídáme o autentických zážitcích Židů. Utváří se tak obraz utlačovaného obyvatelstva, které si muselo projít perzekucí, koncentračními a vyhlazovacími tábory nebo skrýváním.

2.2 Dětský vypravěč

Každý člověk vnímá svět různými způsoby vzhledem k věku, pohlaví nebo sociálnímu původu, což dělá všechny výpovědi jedinečnými. Dětské chápání je jiné než dospělé, protože využívá jiný hodnotící aparát; zároveň musíme brát v potaz různé dětské chápání dle věku (např. devítileté dítě a čtrnáctileté nám poskytnou odlišné výpovědi o jednom a tom samém).

Dětský vypravěč je charakterizován jako nespolehlivý. Jeho chápání událostí je omezené a nedokáže ho vložit do souvislostí[7]. Míra důvěryhodnosti dětského vyprávění se tak snižuje.

7 KUBÍČEK, T.: *Vypravěč: kategorie narativní analýzy*, Brno: Host, 2007. s. 122.

Na druhou stranu jsou děti naivní a neskrývají pravdu. Dle výše zmíněných důvodů jako svědkové událostí nemají potřebu falšovat informace a s přihlédnutím k jejich omezenému pochopení kontextu a s obezřetností, můžeme jejich svědectví důvěřovat.

Sue Vice hodnotí dětského vypravěče holokaustu jako odlišného nejen od jiných vypravěčů šoa, ale i od dalších dětských literárních protagonistů (Vice 2004: 5), jelikož těmto dětem byla odňata možnost prožít takové dětství jako za hranicemi táborů a ghett. Proto u dětských svědků holokaustu dochází k „věkovým výkyvům", kdy se ve svých výpovědích mohou zdát staršími vůči dětskému věku nebo i dětmi v době, kdy jsou považováni za dospělé.

2.3 Zveřejnění

Přeživší holokaustu se po válce vraceli k běžnému životu. Museli se vypořádat se ztrátou svých blízkých a domovů; při návratu mezi lidi, kteří neměli stejnou zkušenost s tábory, naráželi na nepochopení.

V prvních poválečných letech vycházely dokumentární texty Židů jako memoáry, deníky nebo reportáže s tematikou šoa jako reakce na hledání odpovědí o nacistických vězeních.[8] V literatuře vznikl žánr „vězeňské literatury", kdy knihy zprostředkovávají subjektivní autentické svědectví, jinak nesdělitelné zkušenosti[9] - osvětimští vězni Erich Schön (přejmenovaný na Kulka) a Ota Kraus vydali knihu *Továrna na smrt* (1946).[10]

Po válce si myšlenka sionistického hnutí se založením samostatného židovského státu získala mezinárodní podporu mezi státy včetně USA a SSSR. Sovětský svaz se domníval, že se ze vzniknuvší Izraele stane spojenec kvůli levicově orientovaným sionistům. Nový stát se ale přiklonil na demokratickou stranu Západu. Tím se v SSSR a ve státech východního bloku, k nimž patřilo od února 1948 i Československo, začala šířit protižidovská nálada, která se stupňovala vlivem politických čistek, kdy za nepřátele komunistické strany byli označeni Židé. Proto se při procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem na lavici obžalovaných objevili i politici židovského původu.

Toto se odrazilo v kultuře. Produkce textů s tematikou holokaustu se snížila. Spisovatelé museli texty přizpůsobovat direktivám komunistické kulturní politiky. Proto

8 JANOUŠEK, P., ČORNEJ, P. a kol.: *Dějiny české literatury 1945-1989*, Praha: Academia, 2007. s. 219.

9 Tamtéž, s. 219-220.

10 HOLÝ, J.: Židé a šoa v české a slovenské literatuře po druhé světové válce, in HOLÝ, J. a kol.: *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*, Praha: Akropolis, 2011. s. 13.

vydané knihy, jejíž autoři psali o vlastních zkušenostech v táborech, musely být zároveň přizpůsobeny dobovým požadavkům. Když Jiří Weil, spisovatel židovského původu, v roce 1949 vydal knihu *Život s hvězdou*, která reflektuje život antihrdiny, perzekuovaného Žida, zapomenutého na pozadí válečné mašinérie, nastoupivší režim ji i s autorem odsoudil.

S 60. léty přišla doba uvolněnější politiky a do kulturní sféry se vrátila tabuizovaná témata. Rozšířil se zájem o reflexi války a tím i o tematiku holokaustu, k čemuž přispěl proces s Adolfem Eichmannem, jedním z organizátorů holokaustu. Nejen v literatuře, ale i ve filmu se probíralo toto téma. Spisovatelé, kteří prošli koncentračními tábory, děj své prózy situovali do míst, jimiž sami prošli. Tomuto tématu se věnovali i nežidovští autoři. Na rozdíl od předchozích let literatura s válečnou tematikou nesloužila k propagaci socialistické politiky.

V době normalizace zájem o holokaust v oficiální české literatuře upadl vlivem politiky, která se opět otočila proti Židům. Režim se snažil potlačit památky na holokaust ve zmíněné literatuře, dále ve školách a zásahy proti židovské komunitě a jejím památkám.[11] Změna přišla s revolucí v roce 1989.

Mezitím na Západě vzešla nová vlna zájmu o holokaust,[12] která se projevila v beletrii, kinematografii, ale i v bádání ve filozofických či psychologických oblastech.

V českém prostředí texty přeživších začaly být vydávány od 90. let (Sladovníková 2016b: 385). Dnes poslední žijící pamětníci holokaustu zveřejňují svoje vzpomínky; nová generace spisovatelů, která válku a její následky nezažila, se v rámci jejího připomenutí k tomuto tématu vrací.

11 ŠTĚPKOVÁ, T.: Antisemitismus po druhé světové válce. In: HoloCaust.cz [online]. [cit. 27. 02. 2020]. Dostupné z <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce/antisemitismus-v-zemich-tzv-vychodniho-bloku/>.

12 HOLÝ, J.: Židé a šoa v české a slovenské literatuře po druhé světové válce, in: HOLÝ, J. a kol.: *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti,* Praha: Akropolis, 2011. s. 44.

3. DENÍKY

Nejprve se zastavme u definice deníkového žánru a co pro svého autora v období holokaustu znamenal.

Deník můžeme definovat jako: „*chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupu*." (Mocná a Peterka 2004: 98) Pro svou dokumentárnost je řazen do oblasti dokumentární literatury (Mocná a Peterka 2004: 98). Slouží k autentickému zaznamenávání denních záznamů pisatele, jeho myšlenek a úvah. Využívá se pro soukromé osobní účely, ve výjimečných případech – jako záznam života v ghettech a táborech – dochází k jeho zveřejnění.

Pro pisatele deník sloužil jako důvěrník, k němuž se mohli uchylovat a reflektovat právě prožívané události bez jasné vyhlídky do budoucnosti. V předchozí kapitole jsme zmínili různé důvody, kvůli kterým deníky vznikaly, a také o závazku k uchování paměti. Vězňové věděli, jakou cenu mají jejich svědectví, a proto deníky před transportem do táborů na východě nechali u známých nebo je ukryli (deníky Helgy Weissové nebo Egona Redlicha).

Z těchto důvodů deníky můžeme brát jako opravdu autentický literární dokument.[13] Při práci s nimi musíme vzít v potaz možnou autocenzuru pisatelem. Ta mohla vzniknout kvůli ochraně (např. při objevení) nebo z osobních důvodů. Dále někteří pisatelé při zapisování využívající více jazyků a jsou jim přiloženy rozdílné funkce jako anonymní deník *Les Vrais Riches* (Vice 2004: 132). Konečně zvláštní zřetel musíme vzít v potaz k přepracovaným deníkům (majitelem nebo druhou osobou), u nichž bývá autenticita problematická.

Na rozdíl od jiných egodokumentů bereme deníky jako ty s větší mírou autentičnosti (Holý 2014: 353). Texty jsou částečně subjektivní, a zároveň jsou historické povahy (Vice, 2004: 119), tudíž za autentičtější považujeme ty, jejichž prvotním záměrem nebylo vydání (Sladovníková 2016b: 385). Současně mezi deníky označujeme za autentičtější takové texty, jejichž autoři zahynuli za války a neměli možnost do jejich znění zasáhnout (ve výjimečných případech se nám nedochovalo ani jméno autora jako u zmíněného anonymního deníku).

Pro nás budou zásadní dva texty – nejprve se zaměříme na deník Hany Bořkovcové mapující šest let jejího života mezi roky 1940 až 1946, *Píšu a sešit mi leží na kolenou* (2011); druhým bude deník Pavla Weinera, který autor ke konci života přeložil z češtiny do angličtiny, v níž deník vyšel pod jménem *A Boy in Terezín* (2012).

13 MALÝ, R.: Deníková tvorba mladých ve stínu holokaustu, in ČENKOVÁ, J. (ed.), *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2016. s. 164.

3.1 Píšu a sešit mi leží na kolenou

3.1.1 Vznik deníku a knižního vydání

Hana Bořkovcová (1927-2009), rozená Knappová, byla spisovatelka. Vyrůstala ve významné židovské rodině s rodiči a o tři roky mladším bratrem. Po dobu války až do roku 1946 si vedla deník, ve kterém reflektuje období před transportem, Terezín, následně pobyt ve Wohlau a návrat domů.

Po válce se provdala za Aleše Bořkovce. Živila se jako spisovatelka především próz pro děti. K tematice holokaustu se vrátila knihou *Zakázané holky* (1995) a autobiografickou prózou *Soukromý rozhovor* (2004).

K deníku se vrátil až po letech autorčin manžel, který ho začal přepisovat. Jak se dočteme v ediční poznámce, deník se zachoval díky Alici Ehrmannové, jíž Hana svěřila deník před transportem do Osvětimi, kam mířila s celou rodinou.

Hana Bořkovcová zemřela dva roky před knižním vydáním, tudíž do jeho konečné podoby nemohla zasáhnout. Z ediční poznámky se dál dozvíme, že při sestavování edice deníku došlo k vypuštění některých opakujících se částí, které by jinak pro čtenáře tvořily méně přístupný text, a úseků osobní povahy (Bořkovcová 2011: 366). Tímto edičním zásahem nemůžeme zpochybnit autentičnost knižního vydání, jenž je určeno pro čtenářské publikum.

Originál deníku nalezneme v autorčině pozůstalosti.

3.1.2 Deník Hany Bořkovcové

Deník je obsáhlý, proto zápisy rozdělíme do čtyř hlavních částí.

První začíná v srpnu 1940. Třináctiletá Hana dostává od svojí matky deníček na zámeček, který si dlouho přála. Záznamy nejsou každodenní, v některých případech jsou mezi nimi i několikaměsíční přestávky, a tak vidíme rychlé Hanino dospívání mezi třináctým až patnáctým rokem. Popisuje přesun do židovské školy, v níž učí teta Jiřina, a začínající perzekuci Židů. Na omezeních vnímá jako nejhorší přesun do nové školy a ztrátu kontaktu s árijskými kamarádkami. Zároveň si uvědomuje sílící tlak na Židy: „*Když myslím na to, že bychom za týden nebo zítra nebo za hodinu mohli být v Polsku nebo v Terezíně nebo kdekoliv jinde […], jsem tak pyšna na židovské učitele i na židovské děti, že to všichni tak statečně nesou […]*“ (Bořkovcová 2011: 17) [7.1.1942]

Zaznamenává události z okolí, které nespojuje v širší rámec (hledání majitele dámského kola, domovní prohlídky, zatčení tety Jiřiny). Především ji zajímají nová přátelství, první zamilování a práce pro Židovskou obec. Zapisuje si i střety s rodiči a strach z transportů. Tuto část ukončuje povolání do transportu a následný přesun do Terezína.

Navazuje druhá část z tábora, kam šestnáctiletá Hana s rodinou v červenci 1943 přijíždí. Popisu ghetta se dlouho zdráhá; jeho podobu zaznamenává skrze své pocity, přičemž využívá du-formu. Z hlediska rozdělení práce je v šestnácti letech brána za dospělou a získává místo vychovatelky v Kinderheimu. Náročná práce se odráží na dívčině psychice, která hledá ochranu právě u dětí a ve svém dětství.

Dívčino dospívání se projevuje vyzrálejším chápáním. Zaznamenává dospělejším způsobem události z tábora týkající se především jí samotné a jejích přátel. V deníku zaznamenává odvrácenou stránku ghetta jako byl pokus o sebevraždu jednoho z jejích kamarádů či potrat, jenž kamarádka musela podstoupit. Popisuje i devalvaci tradičních morálních hodnot a uvolněné sexuální chování, které mladí lidé brali jako zábavu: „*A chlapec, který mě včera objímal, šel dnes s jinou*.“ (Bořkovcová 2011: 252) [11.9.1944] Bořkovcová si byla vědoma stinné stránky života v Terezíně od příjezdu, a proto se obává následků, které pobyt v táboře zanechá na mladším bratrovi: „*Myslím na Míšu. Kolik věcí uvidí, které bude muset vidět s hrůzou a stísněně*.“ (Bořkovcová 2011: 129) [8.8.1943]

V říjnu 1944 jsou Hana s celou rodinou zařazeni do transportu a odjíždí do Osvětimi. V deníku následuje pauza do března 1945. Během této pauzy se Hana společně s matkou dostaly do ženského pracovního tábora Kurzbach. Dívka utrpěla omrzliny nohou, a tak skončila na marodce. Při evakuaci tábora v lednu téhož roku ji matka i přes její námitky odvedla. Při pochodu smrti vyčerpaná dívka s matkou zůstaly v obci Wohlau. Z tohoto místa Hana opět píše.

Zápisy jsou protkané strachem o život a ze znásilnění, což se odráží ve způsobu psaní. Vesnici kromě tamějších obyvatel a hrstky českých žen obývali i ruští vojáci, s nimiž ženy buď pracovaly, nebo se prodávaly. Zde se Hana dočkala konce války.

V poslední části se Hana s matkou vrací domů. Zjišťují následky války, především smrt otce a bratra Míši v Osvětimi a zavraždění tety Jiřiny. Hana přišla o část rodiny a o domov. Vyrovnává se s následky pobytu v ghettě a v koncentračních táborech. V zápiscích oplakává smrt bratra a malých dětí, o které se starala v Kinderheimu. S návratem do školy se pokouší vrátit do běžného života. K tomu jí pomáhá seznámení s Alešem Bořkovcem, jejím budoucím manželem. Deník končí rokem 1946 s narozením syna Jakuba.

3.2 A Boy in Terezín

3.2.1. Vznik deníku a knižního vydání

Pavel Weiner (1931-2010) se narodil do pražské židovské rodiny. S nástupem nacismu malá část rodiny emigrovala, avšak Pavlovi rodiče se rozhodli zůstat. V roce 1942 byl Pavel transportován společně s rodiči a o čtyři roky starším bratrem do Terezína.

Pavel si deník začal vést po delší době strávené v ghettu. K tomuto nápadu ho přivedl kamarád z Jugenheimu, který si vedl zápisky. Deník dvanáctiletého Pavla mapuje Terezín od dubna 1944 po jeho osvobození.

Po válce, jako jediní přeživší z rodiny, Pavel s matkou emigrovali do Kanady. Dospělý Weiner vystudoval, přestěhoval se do New Yorku a založil rodinu. Zapomenutý deník znovu nalezl při stěhování u matky, jejíž zásluhou se dochoval. Česky psaný originál začal překládat do angličtiny za pomoci své dcery Karen, která se stala editorkou textu a pokračovala v práci i po otcově smrti.

Pavel Weiner zemřel v roce 2010, jeho deník byl vydán v anglickém překladu o dva roky později. Ediční zásahy z textu odstranily překlepy, nejasné odkazy či opakování (Weiner 2011: 4), čímž se neohrožuje jeho autentičnost.

Česky psaný originál deníku je uložen v Muzeu holokaustu ve Washingtonu.

3.2.2 Deník Pavla Weinera

Pavel mezi svým dvanáctým a třináctým rokem zachycuje jeden rok v Terezíně. Záznamy od dubna 1944 do ledna následujícího roku obsahují minimální prodlevy mezi sebou; vlivem ztížených podmínek v táboře další zápisy pochází až z dubna 1945. Během krátké doby sledujeme rychlé dozrávání chlapce v dospívajícího mladíka, který se musí postarat o matku.

V úvodu Pavel lituje, že si deník nezačal vést od začátku. Po dvou letech chce zaznamenat těžký život v ghettu, do psaní vkládá víru, kterou podporuje slovy „*Let's keep it up!!! Let's keep it up!!!*“ (Weiner 2011: 7) Tohoto hesla se drží i ve chvílích, kdy píše s nechutí nebo zaznamenává, že ho psaní deníku nebaví a zpětně zapisuje denní záznamy.

Pavel bydlí v Jugenheimu na pokoji číslo 7. Čas tráví mezi fotbalem, rodiči a časopisem *Nešar*, jehož je redaktorem. Snaží se jím soupeřit s časopisem *Rim Rim Rim* vydávaným jeho spolubydlícími. Pro chlapce je důležité učení a zdokonalování se, ať se jedná

o výuku v heimu, nebo lekce angličtiny, francouzštiny či klavíru. Silně se projevuje jeho puberta v potyčkách s kamarády a ve střetech s rodiči, především s matkou.

Zaznamenává každodennost ghetta, především skrze druhy a kvality jídel, čímž se zápisy v některých případech zdají monotónní. Díky tomuto stylu psaní popisuje i důležité události z Terezína, které proběhly v roce 1944. Píše o zvelebování ghetta kvůli návštěvě Červeného kříže a strojenost chování před delegací, dále natáčení filmu, v němž se Pavel také mihne při fotbalovém utkání.

Zlom přichází v září, kdy jsou do transportu zařazeni jeho otec a bratr. Pavel přebírá odpovědnost za matku a začíná rychleji dospívat. Jeho dětský pohled se ukazuje při přemýšlení o tom, kde jsou otec a bratr a jak se jim asi daří. Pro obživu sebe a matky hledá práci, v níž by měl výhody.

Tím se objevuje stinná stránka života v ghettu. Pavel doufá, že po transportu s otcem a bratrem odjede i druhý, aby i jiní cítili bolest jak on. Pro sebe a matku krade jídlo z nesobeckých důvodů, přesto ho vedou činy k morálnímu dilematu: „*Each of us steals a head of cabbage. I would not normally do it, but now I will.“* (Weiner 2011: 183) [28.10.1944] Zapisuje myšlenky o životě pohledem dospělého dítěte: „*This tends to repeat itself and it will repeat itself until we return home to Prague. I will no longer write. I would prefer to end everything. I have lost the desire for life, the desire for work, the desire to love, the desire to do anything that the mind of a boy can love*.“ (Weiner 2011: 180) [18.10.1944]

Zápisy začínají od prosince řídnou a v lednu 1945 z nedostatku volného času kvůli náročné práci úplně končí. Pavel opět píše v dubnu, kdy zpětně popisuje události z ghetta a vojenský postup. Píše o nové návštěvě Červeného kříže, který přejímá kontrolu nad Terezínem. S příjezdy přeživších z východních táborů doufá v návrat otce, bratra a dalších členů rodiny. S novými vězni a zprávami o masovém vraždění se Pavel ptá: „*If all this is true, it is up to us who survive to make the appropriate revenge*.“ (Weiner 2011: 227) [22.4.1945]

Deník končí osvobozením Terezína.

3.3 Shrnutí

V této části porovnáme oba texty a zjistíme, do jaké míry jsou stylizované a zda jsou spíše historickým dokumentem nebo literárním dílem. Jak jsme již podotýkali na začátku kapitoly, deníky zprostředkovávají svědectví svého pisatele. Vypovídají o době, v které žil, v jakém prostředí se ocitl a kdo ho obklopoval.

Nejprve si uvedeme, v čem tkví povaha obou deníků. Smysl psaní deníků je definován různě. Bořkovcová deník především s příchodem do Terezína bere jako blízkého přítele, s nímž sdílí tajemství. „*Neboť chci růst, ale nechci se změnit. Nechci se odpoutat od duše, protože v ní je bezpečný základ, a když na něm budu stát, nezměním se ve směru ‚Terezín', ve směru většiny lidí (...)*" (Bořkovcová 2011: 127) Weiner v úvodu ke svému deníku předesílá, že se snaží zaznamenat svědectví o životě v Terezíně očima chlapce. Z toho vyplývá rozdíl mezi oběma deníky. Bořkovcová jej píše jako obranu (Holý 2014: 354), Weiner jako svědectví.

V denících nalezneme stejné nebo obdobné motivy. Například heim. Bořkovcová v Kinderheimu pracovala jako vychovatelka, a tak se z jejích zápisků dozvídáme o psychicky a fyzicky těžké práci. Weiner v heimu žil. V jeho deníku vidíme dětský domov očima dítěte, který plní denní rozvrh a je redaktorem časopisu.

V zápiscích obou pisatelů se objevují myšlenky sionismu, které byly v domovech pro děti rozšiřovány vychovateli. Weiner se cítí nepříjemně v okolí sionismu a zavrhuje ho. Bořkovcová, se nejen od sionismu, ale i od židovství odklání a vyznává spíše křesťanské hodnoty. To se projevuje i tím, že nezapisuje zprávy o oslavách židovských svátků v táboře jako Jom kipur, o čemž se Weiner zmiňuje.

Dalším motivem je touha po vzdělání. Ta se objevuje hlavně u Weinera, který získával skvělá hodnocení z výuky v heimu; dále se učil několika cizí jazykům a hře na klavír. Bořkovcová vzdělání dohánělа čtením knih a jejich hlavní myšlenky zapisovala do deníku.

V obou denících je důležitým motivem rodina a mezilidské vztahy. Weiner u rodiny hledá klid, tráví s rodiči volný čas, ačkoliv s nimi stejně často řeší konflikty, hlavně s matkou, kterých následně lituje. Jejich vztah se upevní po transportu otce a bratra. V deníku také řeší vztahy s kamarády z heimu; s kým se zrovna přátelí, s kým přátelství ukončil a proč. V záznamech Bořkovcové z Terezína převládají přátelé, kteří tvořili její druhou rodinu. Vlastní rodinu zmiňuje v menší míře, přesto ji neopomíjí. Popisuje střety s rodiči a pocity, které má po hádkách. Po válce oplakává ztrátu otce, bratra a tety; tyto zápisy jsou psány šifrovaně hebrejským písmem (Bořkovcová 2011: 367), čímž se stávají texty intimní povahy.

V textech je podstatná role matky. Pro Weinera je matka nejbližší člověk. Skrze jeho chování k matce sledujeme i jeho dospívání. Bořkovcová zmiňovala hádky převážně s matkou. Před smrtí ji zachránila právě ona a po válce má výčitky, kdykoliv se k ní nechová ohleduplně: „*Nejsem hodná na mámu. Nechávám ji samotnou žít večery. Vím, jaký je to strašný hřích*." (Bořkovcová 2011: 316)

Oba pisatelé se setkali se stinnou stránkou Terezína. Ta se projevila v podobě sebevražd (nebo pokusu o něj) a smrtí kvůli nemoci nebo vysílení.

Rozdílné motivy v denících můžeme vysvětlit odlišnými přístupy k jejich psaní. Odlišné je zaznamenávání událostí z tábora. Ačkoliv oba píšou o transportech, z nichž mají strach, liší se v zápisu klíčových událostí z roku 1944, kterých oba jako vězni v Terezíně byli svědky. Weiner zapisuje svým pohledem nálety spojenců, dále návštěvu Červeného kříže, co jí předcházelo, i následné filmování se svým odmítavým komentářem. Bořkovcová se o tomto nezmiňuje a věnuje se rozjímání nad uměním.

Zkoumané texty se od sebe liší v esenciálním bodě, jímž je věk obou pisatelů. Tím vznikají odlišné způsoby pohledu na nazíranou skutečnost a její chápání. Zatímco Weinerovi v době vedení deníku bylo dvanáct a třináct let, deník Bořkovcové začíná v jejích třinácti letech, přičemž častější záznamy zapisuje o dva roky později. Segregaci a následný pobyt v Terezíně zažívají v rozdílném věku.

Vlivem tohoto faktoru Bořkovcová v táboře musí pracovat po celou dobu pobytu. Práce je vyčerpávající a vystřídá několik pracovních pozic. Weiner žije většinu pobytu v heimu, kde dodržuje stanovený rozvrh; poté také pracuje. Tím se objevují dvě různé podoby života v ghettu.

Nalezneme i genderové rozdíly. Bořkovcová se deníku svěřuje o svých prvních láskách. Popisuje všechny náležitosti dospívání v Terezíně; ve Wohlau dívka cítí strach ze znásilnění ruskými vojáky. Weiner proti tomu zprostředkovává dětský pohled na Terezín. Vyrůstá v heimu a je tak svědkem jeho chodu a snahy vychovatelů. Jeho láskou je fotbal a rodina. Zápisy obsahují záznamy emocí pubertálního chlapce (Sladovníková 2016b: 422).

Deníky přinášejí svědectví o holokaustu, která jsou jedinečnou interpretací reality (Holý 2014: 352). Deníky Hany Bořkovcové a Pavla Weinera obsahují autentické subjektivní svědectví o životě v této době, tím jsou jen minimálně stylizované. Bořkovcová v průběhu šesti let reflektuje nacistickou perzekuci, Terezín, přežití pochodu smrti a poválečný život. Weiner zevrubně popisuje rok v Terezíně.

Na prvním deníku vidíme proměnu dívky v mladou ženu. Zápisy reflektují odraz historických událostí v dívčině nitru a uvažování. Deník využívá promyšlené literární strategie, kdy na počátku získává deník a končí narozením syna Jakuba. Promyšlená syntax obsahuje různé narativní formy, metafory, narážky, citace z cizích textů i autorčiny vlastní umělecké texty. Zde vidíme talent budoucí spisovatelky Hany Bořkovcové.

Deník Pavla Weinera se zaobírá světem dítěte v Terezíně. Upřímnýma očima malého chlapce líčí svůj život včetně událostí z tábora, které ho zasáhly. I zde nalezneme literární prvky, ne do tak vysoké míry jako u Bořkovcové, a vysvětlivky pro budoucí čtenáře (ty plynou z povahy textu), čím nemůžeme deníku odepřít jeho literárnost. Proti tomu stojí množství fakt zapsaných malým chlapcem podporující jeho historičnost.

Námi sledované dokumenty jsou autentické. Zmíněné rozdíly plynou ze čtyřletého věkového rozdílu mezi autory, kdy skrze jejich záznamy jsou zprostředkovány dvě odlišné podoby života v táboře. Texty se liší mírou svojí literárnosti, kterou nalezneme u Bořkovcové, a historičnosti u Weinera.

4. PAMĚTI

Dle Encyklopedie literárních žánrů můžeme tento žánr definovat jako: „*vzpomínkové vyprávění zaměřené především na prostředí a osobnosti, které autor poznal, a na události, jejichž byl svědkem.*“ (Mocná a Peterka 2004: 436) Tím můžeme memoáry považovat za dokumentární literaturu, tedy egodokumenty, ale zároveň nesmíme opomenout i jejich literární stránku (Sladovníková 2016a: 521). Pro žánr je typická literární strategie – záznamy jsou většinou chronologické, autorem jsou vyprávěny v minulém čase a v první osobě.

Paměti obdobně jako deníky vznikaly pro osobní účely, přičemž některé byly vydány. Stejně jako deníky jsou autentickými dokumenty o holokaustu, je však třeba připomenout rozdílnou autentičnost textů. V poválečných podmínkách se memoáry napsané přeživšími věžni staly zdrojem informací o koncentračních a vyhlazovacích táborech.

Zaměřme se na rozdíly mezi pamětmi a deníky. Pro memoáry je charakteristický časový odstup. Zatímco autoři deníkových záznamů se zaměřovali na přítomné události a nevěděli, zda se vrátí domů, autoři-přeživší píšou po osvobození. Takové autory můžeme rozdělit na ty, kteří píšou bezprostředně po válce, a ty, kteří se k prožitkům vrací s delším časovým odstupem.

Důležitým faktorem je u všech egodokumentů věk pisatelů. Děti a dospívající chápou svoje prožitky a následky války jinak než starší člověk, což se odráží i v jejich záznamech. Pisatelé, kteří holokaust prožili jako děti a vrací se k němu po dekádách, vzpomínají na tuto dobu s odstupem dospělého (Sladovníková 2016a: 522).

Rozdílně funguje paměť a informace, k nimž měli pisatelé přístup. *Autoři píšící po válce* měli v době psaní události v čerstvé paměti. Neměli žádné nebo jen částečné informace o poválečných následcích, které leckdy nebyly přesné (např. různé počty obětí holokaustu). Tím se zvyšuje autentičnost dokumentu, ale snižuje míra jeho informativnosti (Sladovníková 2016a: 528). Ze záznamů jsou patrné emoce a afekt vůči nacistům. *Pisatelé píšící s delším časovým odstupem* zápolí více se zapomínáním. Ovšem mnoho pamětníků si i po letech dokáže vybavit vzpomínky i s nimi spojené emoce (Sladovníková 2016a: 528). Je viditelná menší kritičnost a nenávist proti věznitelům.[14] I kvůli většímu přístupu k informacím dokážou ukotvit prožité události v širším kontextu, ale na rozdíl od memoárů vzniklých po válce se zde

14 SULOVSKÁ, J.: Dítě a válka v memoárech, in ČENKOVÁ, J. (ed.), *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2016. s. 173.

objevuje až přehršel faktů. Na druhou stranu je potřeba zohlednit i fungování kolektivní paměti, kdy dojde k „přisvojení“ cizích vzpomínek, jako kdyby byly autorovy vlastní.

Nakonec zmíněná literární strategie. Většina memoárů zahrnuje širší spektrum autorova života; začíná v době před nacistickou perzekucí a končí vyprávění buď osvobozením, nebo v poválečném období. Hlavní postavou je sám pisatel, z jehož perspektivy jsou události sledovány a subjektivně vnímány. Šárka Sladovníková (2016a: 526) ve své studii uvádí, že při vyprávění většina pamětníků nahlíží na celou válku z hlediska jejího konce. Přitom jsou využívány otázky či předtuchy blížící se změny nebo události; jedinec je vypravěč v rámci kolektivu.

Nás budou zajímat dva texty. Prvním budou vzpomínky Michala Krause, jenž sepsal po válce a pojmenoval *Deník 1942-1945* (2012). Poté se zaměříme na první díl memoárového cyklu *Moje šílené století* (2009) Ivana Klímy, který vznikl s delším časovým odstupem.

4.1 Deník 1942-1945

4.1.1 Vznik pamětí a knižního vydání

Michal Kraus (1930) žil se svými rodiči v Náchodě. V roce 1942 dostala celá rodina povolání do transportu a byli nuceni přesunout se do Terezína. Po roce byli deportováni do „rodinného tábora“ Osvětim-Birkenau, kde Michal ztratil otce a naposledy viděl živou matku.

Chlapci byly při příjezdu do Osvětimi zabaveny a zničeny věci, včetně knih a jeho deníku. Po válce se musel vyrovnat se ztrátou rodičů a s návratem do „běžného“ života. K tomu mu pomohlo psaní. V rozmezí dvou let mezi roky 1945 a 1947 navázal svými zápisky na původní deník a zachytil hrůzy holokaustu, jimiž si prošel. Název *Deník* je nepřesný; Kraus toto sám vysvětluje: „*Jsou to však moje zážitky, dodatečně napsané, a proto ponechávám název Deník, přestože to není zcela správné*.“ (Kraus 2012: 16)

Po válce se Michala ujali přátelé jeho rodičů, kteří si také prošli koncentračními tábory a přišli o své blízké. Jako osmnáctiletý emigroval do Kanady, kde již zůstal. Dnes nalezneme originál Deníku v Muzeu holocaustu ve Washingtonu; barevné kopie se nachází v pražském a náchodském muzeu a ve dvou izraelských památnících.

Deník vydal v roce 2004 včetně vlastních kreseb. Jak uvádí editorka textu, zásahy v textu byly provedeny z funkčního hlediska, a to v oblasti pravopisu a lepšího porozumění (Kraus 2012: 9). Tímto nemůžeme zpochybnit jeho autentičnost.

4.1.2 Paměti Michala Krause

Krausův deník je složen ze tří částí rozdělených do oddílů, kdy každá část představuje tábor, v němž byl vězněn.

V úvodu prvního dílu autor uvádí: „*V ghettu Terezín byl jsem jeden rok, ale ať to bylo sebehorší, ten rok v Terezíně se nemohl rovnat měsíci v Osvětimi nebo v Mauthausenu. Proto se nechci zdržovat s popisováním Terezína […]*“ (Kraus 2012: 17), a tak popisuje pouze významné události.

Vyprávění začíná na konci listopadu 1942, kdy se dvanáctiletý Michal dozvídá, že byl s rodiči zařazen do transportu. Popisuje cestu a příjezd do Terezína. Žije v Jugenheimu, účastní se tajné výuky a s přáteli vydává časopis *Kamarád*. Nebezpečí vidí v transportech, z nichž má strach. Z roku 1943 vzpomíná na sčítání vězňů v Bohušovické kotlině. Ke konci téhož roku byl Michal povolán s rodiči do transportu na východ.

Krausovi byli deportováni do Osvětimi – Birkenau. Chlapec popisuje tělesnou i duševní újmu. Do tábora přichází stále nové a nové transporty. Musí se vypořádat se šikanou dozorců i starších vězňů; s dlouhými unavujícími apely a prací, zimou a hladem. Pokouší se pomoct nemocnému a podvyživenému otci.

V červenci 1944 přichází zlom. Michalova rodina se rozpadá – matka je transportována do Stutthofu a otec je zavražděn. S jeho smrtí se těžce vyrovnává a upíná se k myšlence na matku, pro kterou chce přežít. Chlapce zachrání zařazení do skupiny vybraných chlapců tzv. Birkenau Boys, jejichž hlavní prací se stane posluhování a jiné pomocné práce. Je svědkem poprav v táboře, nepovedené vzpoury a s nadějemi sleduje nálety Spojenců. V lednu 1945 Michal podstupuje pochod smrti. Hrstka přeživších je poslána do Mauthausenu.

V rakouském táboře zažívá pocit odlidšstění. Čelí obdobné šikaně stejně surových dozorců a spolu vězňů; nedostatku jídla, zimě a vyčerpání. Projde několika těžkými pracovními pozicemi v Mauthausenu a Melku. Doufá ve vysvobození. Důležití se pro něj stanou čeští chlapci, jenž pobyt v takových podmínkách stmelí. S nimi, na pokraji svých sil, podstupuje další pochod smrti a dostávají se do tábora Gunskirchen, který osvobodí americká armáda.

Tehdy čtrnáctiletý Michal se domů hned vrátit nemohl kvůli tyfu. Po vyléčení se s kamarády vydá na cestu do Prahy, kde se dozvídá o matčině smrti.

4.2 Moje šílené století

4.2.1 Vznik pamětí a knižního vydání

Ivan Klíma (1931) – prozaik, dramatik, publicista – pochází z asimilované židovské rodiny. Vyrůstal s rodiči a mladším bratrem v Praze. V roce 1941 byl nejprve jeho otec zařazen do transportu, poté i Ivan s matkou a bratrem. V Terezíně Klíma strávil celou válku díky otcově postaví v táboře.

Po válce Klíma vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, dále pracoval jako redaktor. Během 50. let vstoupil do KSČ, odkud byl v 60. letech vyloučen. V období normalizace patřil mezi zakázané autory, jehož knihy byly vydávány v samizdatu a exilu.

Klíma se vrací k období pobytu v Terezíně skrze svou prózu – v povídce *Miriam* z knihy *Moje první lásky* (1981) a v próze *O chlapci, který se nestal číslem* (1998). V roce 2009 vydal knihu *Moje šílené století*, která je první ze dvou dílů autorových memoárů. V díle vypráví o své cestě napříč 20. století. O tom, že tato kniha vzpomínek je dílem spisovatele, vypovídá už zvolený způsob vyprávění – nejprve píše o své zkušenosti, následně ji hodnotí. Originál pamětí nalezneme v autorově archívu.

Celý první díl zde nebudeme probírat, na místo toho se zastavíme u první kapitoly a začátku druhé, které jsou zasvěcené tématu holokaust a poválečnému životu.

4.2.2 Paměti Ivana Klímy

Vyprávění začíná Ivanovým šťastným dětstvím na pozadí hospodářské krize, počátku mobilizace a následné okupace protektorátu. Dětským nazíráním popisuje počátek války a nacistické perzekuce. S rodinou se museli několikrát stěhovat; on sám antisemitské tendence pocítil: „*Pak mi protektorátní úřady zakázaly chodit do školy, do kina i do parku a o málo později mi nařídily nosit hvězdu, za niž jsem se styděl, poněvadž jsem pochopil, že označuje moji vytříděnost*.“ (Klíma 2009: 19)

Židovští obyvatelé v jeho okolí postupně mizí v transportech; členové Ivanovy rodiny volí různá řešení – emigrace, vydávání se za árijce, skrývání. Do Terezína je nejprve poslán Ivanův otec, uznávaný technický odborník, postupně zbytek rodiny.

Malý chlapec popisuje jídlo špatné kvality, ovšem na hlad si nestěžuje. Jeho otec patřil k důležitým lidem ghetta, proto celá rodina bydlí na lepším místě a nebyla zařazena do transportu na východ.

Pro Ivana jsou důležití hlavně rodiče a prarodiče, s nimiž tráví většinu času. Na jedné straně popisuje svůj dětský svět; svět tajné výuky, hraní fotbalu s kamarády a prvního zalíbení v dívce. Na straně druhé je vystaven táboru s všudypřítomnými transporty, událostmi jako sčítání v Bohušovické kotlině, návštěva Červeného kříže nebo ke konci války nálety Spojenců. Chlapec popisuje pro něj a pro rodinu důležité okamžiky včetně smrti prarodičů na stáří, otcova transportu do Gross Rosen za účelem technického vývoje zbraní nebo ztrátě přátel kvůli deportacích.

V Terezíně se Ivan společně s matkou a mladším bratrem dočkají konce války.

V druhé části kapitoly Klíma s odstupem šesti desetiletí píše o mezní zkušenosti, jíž si prošel jako dítě. Píše o následcích takového dětství v koncentračním táboře a bezmocnosti, která „*provází člověka po celý život.*“ (Klíma 2009: 46-47) Zároveň i po letech od osvobození popisuje euforii, kterou si dokáže stále vybavit: „*Stál jsem v zástupu vězňů, kteří mávali vojákům, a zalykal se vědomím, že jsem svobodný, že jsem živý, že jsem se toho dožil*.“ (Klíma 2009: 49) Toto staví do kontrastu s hrůzami, které se kolem něj odehrávaly.

Druhá kapitola je věnována poválečnému životu – návratu z Terezína a nově nabyté svobodě.

4.3 Shrnutí

Na začátku této kapitoly jsme popsali hlavní rozdíly mezi pamětmi a deníky. Tyto rozdíly můžeme přenést na klasifikaci memoárové literatury, kdy na vybraných dvou textech budeme demonstrovat zmíněné odlišnosti.

Hlavní rozdíl mezi Krausovým a Klímovým vzpomínáním je *časový odstup*, z čehož vyplývají i další podstatné odlišnosti, k nimž se dostaneme. Kraus psal svůj text krátce po válce v rozmezí let 1945 až 1947 jako patnácti a sedmnáctiletý mladík. Z jeho vypravěčského stylu je patrné, že události, jež prožil jako dítě, popisuje s odstupem dospívajícího chlapce. Vyprávění rámuje povolání do transportu a končí zjištěním o matčině smrti. Na druhou stranu Klíma píše o svých zkušenostech s delším odstupem, kvůli čemuž se i způsob jeho nahlížení na holokaust liší (knihu psal mezi roky 2005-2008, Klímovi bylo přes 75 let) (Klíma 2009: 517). Při psaní využívá strategii vyprávění a následných pohledů zpět na nahlíženou skutečnost. Přitom při reflektování dětství v ghettu vytváří *vypravěče-dítě*. K tomu používá jednodušší syntax, lexikon a dětské vnímání, které se spokojí s vysvětlením rodičů: „*Jen tatínek pořád chodil do zaměstnání, to proto, vysvětlila mi maminka, že je po celém světě*

uznávaný odborník.“ (Klíma 2009: 19) Při následném komentování vypráví jako dospělý vypravěč.

V obou textech najdeme informace, které si autoři museli zjistit. Kraus v některých místech uvádí nesprávné geografické reálie či počty, které jsou uvedeny na pravou míru v poznámkách a vysvětlivkách. Toto můžeme odůvodnit malým množstvím informací bezprostředně po válce. Klíma protkává do vyprávění dítěte znalosti, které mohl obsáhnout až s delším časovým odstupem od konce války: „*Když odcházely poslední transporty do Osvětimi, bylo mi právě třináct let. V tomto věku mohla přežít v Osvětimi jenom dvojčata […]*“ (Klíma 2009: 36) V hodnocení svojí zkušenosti přímo odkazuje na knihy zabývající se tematikou holokaustu.

V textech se nacházejí stejné nebo alespoň podobné motivy, na které se nyní zaměříme. Oba autoři napsali své paměti za stejným účelem, a to jako varování „*proti všem projevům rasové nenávisti*“ (Kraus 2012: 10)

Důležitá pro ně byla rodina – Kraus se pokoušel v Osvětimi pomáhat nemocnému otci a upínal se k matce; Klímův život stál na otci, díky němuž nebyl zařazen do transportu. Oba prožili smrt rodinných příslušníků během pobytu v táboře.

Kraus na konci války onemocněl tyfem; Klíma vzpomíná na epidemii tyfu, která po osvobození zasáhla ghetto.

V textech nalezneme zmínky o odboji vězňů. Klíma zaznamenává komunistickou odbojářskou činnost v Terezíně, jejíž součástí byl jeho otec. Kraus píše o vzpouře v Osvětimi, kdy jako vzdor vězňové zapálili krematorium (Sladovníková 2016a: 546).

Obdobně autoři nahlíží na nálety Spojenců a negativně popisují ruské vojáky. Především Kraus je popisuje jako „*Postrach kraje. Drancovali, kradli, zabíjeli. […] Východní kultura je* [osvobozené obyvatele] *navštívila.*“ (Kraus 2012: 91) Tím se do textu dostává ironie, kterou nalezneme i u Klímova vzpomínání. K textům patří emocionalita, která se projevuje různými způsoby – jako euforická radost ze svobody nebo neschopnost či vyhnutí popisu prožitých okamžiků. Tento druhý způsob najdeme převážně v Krausově textu, který se stále vypořádával s následky války. Proto jeho text můžeme hodnotit jako subjektivnější svědectví (Sladovníková 2016a: 523). Je více emotivního charakteru, ať se jedná o smrt rodičů, nebo o nenávist k nacistům.

Musíme připomenout, že Kraus a Klíma mají mezi sebou věkový rozdíl jednoho roku. Klíma strávil celou válku v Terezíně. Byl tak svědkem návštěvy Červeného kříže, filmování ghetta a následných velkých transportů. Kraus po transportu z Terezína prošel dvěma dalšími

koncentračními tábory a přežil dva pochody smrti. Z toho plyne, že jejich vzpomínky se budou v určitých motivech lišit.

Jedním takovým je jídlo. Oba autoři píšou o jeho špatné kvalitě. Ovšem na rozdíl od Klímy, který píše, že si nemohl stěžovat na hlad, Kraus zažíval hladovění.

V koncentračních táborech prožil odlidštění; osiřelý chlapec se přesto drží myšlenky na přežití. Z jeho zápisu pocházejícího z Mauthausenu čiší vůle k životu: „*Teď zahynout, když jsme to tak dlouho vydrželi! Ne, musíme to přežít!*“ (Kraus 2012: 58)

V jeho vzpomínkách nalezneme pochvalné zmínky o Češích, kteří transportu rozdávali jídlo, a naopak negativní vůči cizím vězňům. Popisuje týrání Židů, ke konci války píše i o milých příslušnících zbraní SS, kteří se bavili s vězni (Kraus 2012: 66).

Oba pamětníci rozdílně vnímají osvobození. Zatímco se Klíma raduje, zažívá radostný pocit, Kraus na pokraji svých sil vítá svobodu, a zároveň popisuje hladové vězně zápasící o jídlo.

Tyto rozdíly vznikají rozdílnou zkušeností, kterou jsme již zmínili. Přes všechny stejné nebo odlišné motivy, různé strategie vyprávění, které zde byly uvedeny, většina pamětníků holokaustu se patrně potýká se zapomínáním. To postihuje nejen ty, jež vyprávějí s delším časovým odstupem, ale i ty s kratším. Klíma uvádí, že již jako dítě měl špatnou paměť (Klíma 2009: 8). Kraus při psaní upozorňuje na zapomínání: „*Napíši tedy jen to, co mi zůstalo v paměti, nejdůležitější události mého života za války*.“ (Kraus 2012: 46)

Z hlediska autentičnosti oba texty vypovídají příběh svého pisatele, který jej prožil a zaznamenal. Krausovo i Klímovo subjektivní vyprávění můžeme považovat za egodokument, z něhož se dozvídáme více o chodu a životě v táborech. Míra jejich stylizace je velmi malá.

Pokud jde o literárnost, z Klímova textu je patrné, že je napsán spisovatelem z povolání. Kvůli zvolené vypravěčské strategii je v první části vyprávění využit narátor Klíma-*dítě*, čemuž je přizpůsoben i jazyk; pro dětského vypravěče modeluje jednodušší syntax a odpovídající lexikon. Dále skutečnosti, které jakožto dospělý zná, neuvádí do souvislostí. Tím napodobuje dětské vyprávění.

Musíme připomenout, že Kraus své vzpomínky na holokaust sepisoval po konci války. Proto se jazyk *Deníku* pro dnešního čtenáře může zdát knižní. Jeho text nese literární strategii také – klade si otázky ohledně budoucnosti a využívá prvky typické pro umělecký text jako jsou hojné metafory a ironie. Autentičnosti přispívají i slovní výrazy využívané vězni. Do knihy jsou vloženy i jeho kresby, které doprovázejí koherentně vyprávění.

Oba texty mají literární charakter. Z toho také plyne, že stojí na pomezí mezi uměleckou a dokumentární literaturou pro jejich svědectví.

5. STYLIZOVANÝ DENÍK

V kapitole věnované deníkům jsme tento žánr definovali, přičemž jsme se zabývali pouze primárními deníky, tedy texty, které jejich autoři nezamýšleli vydat. Kromě takových deníků lze vydělit další varianty tohoto žánru, jako jsou deníky otevřené – texty napsané se záměrem vydat je, fiktivní (Mocná a Peterka 2004: 99) a dále stylizované, o nichž jsme již krátce psali ve zmíněné kapitole a nyní se u nich pozastavíme.

Stylizované deníky často vychází z primárních deníků a jsou přepracovány buď samotným autorem, nebo druhou osobou pro široké čtenářské publikum. Tím dochází k setření hranic dokumentární literatury a do přepracovaných textů se dostávají prvky beletrie.

Stylizace se v textech projevuje různými způsoby. Za hlavní můžeme označit využití literární strategie rámující vyprávění. Dále dochází k vypuštění monotónních zápisů všedního dne, a naopak se přidává více zajímavých informací, čímž text nabývá na dynamičnosti a poutavosti pro čtenáře. Hlavní postavou bývá vypravěč, který zprostředkovává zážitky z tábora, poznané lidi včetně sama sebe. Pakliže je narátorem dítě nebo dospívající, je vyprávění přizpůsoben i jeho specifický pohled, chápání a jazyk (Sladovníková 2016c: 797). Úskalí se nachází ve způsobu přepracování – upravený text většinou nemůžeme porovnat s originálem a také nemůžeme zjistit, do jaké míry je opravdu autentický a do jaké míry stylizovaný. K takovým textům musíme brát větší obezřetnost než k jiným egodokumentům.

Přestože jsou stylizované deníky vystaveny na půdorysu deníkového žánru, je zřejmé, že mají společné prvky i s memoárovou literaturou. Autor-přeživší se k deníkovým záznamům vrací na svobodě s časovým odstupem, kdy má možnost dohledat si informace, jenž v době věznění (nebo války, pakliže je text přepracován druhou osobou) nemohl znát. Kvůli pozdější znalosti se zaměřuje na podstatnější události, kdy přidává podrobnější detaily a popisy.

My se zde zaměříme na jeden stylizovaný deník Dagmar Hilarové *Nemám žádné jméno* (nizozemsky překlad 1980, česky 2012), který autorka napsala dle původního deníku, jenž si vedla v Terezíně.

5.1 Nemám žádné jméno

5.1.1 Vznik stylizovaného deníku a knižního vydání

Dagmar Hilarová (1928-1996), rozená Berzettiová, byla spisovatelka a básnířka. Pocházela z pražské smíšené rodiny, a proto byla v roce 1943 transportována sama bez rodičů do Terezína, kde zůstala až do konce války. Od třinácti let si Dagmar vedla deník, v němuž píše o nacistické perzekuci, věznění v Terezíně a návratu domů.

Po válce dokončila střední školu a provdala se. Publikovala v časopisech a věnovala se psaní knih pro děti a poezii. K deníku se vrátila v průběhu 60. let se záměrem ho literárně přepracovat. Jelikož se jednalo o její první prózu, v 70. letech nejprve vydala ukázky z textu, které byly zveřejněny i v německých novinách (Hilarová 2012: 7). Ty zaujaly natolik nizozemskou spisovatelku Miep Diekmann, že nabídla Hilarové možnost ke zpracování textu v nizozemštině. Hilarová souhlasila. Kniha *Ich heb geen naam* vyšla poprvé v Nizozemsku v roce 1980. Stala se velmi oblíbenou, získala tři prestižní ceny a byla přeložena do několika jazyků. Jako autorka je uvedena nizozemská spisovatelka, kvůli čemuž Hilarová vedla spor o autorská práva až do své smrti. V roce 2012 vyšel český originál díky jejímu synovi.

Pokud se zaměříme na český text, v roce 2010 bylo vydáno faksimile původního rukopisu z 60. let, které stálo předlohou pro Diekmann (Holý 2014: 355). Evžen Hilar v předmluvě knihy píše: „*Deník Dagmar Hilarové, popisující její život v koncentráku, je autentickým záznamem událostí, zachycených jejich přímým účastníkem*.“ (Hilarová 2012: 5) Na toto Jiří Holý (2014: 355) odpovídá: „*předložený text právě autentickým záznamem není a nikde není uvedeno, kde se původní deníky nacházejí*.“ Na webové stránce[15] věnované knize jsou zveřejněné úryvky z primárního deníku, který si Hilarová vedla v Terezíně. Z ukázek je patrný rozdíl mezi primárním a stylizovaným deníkem. Autentičnost textu tím lze zpochybnit, jelikož se nejedná o originální deník, ale o přepracovanou verzi.

5.1.2 Stylizovaný deník Dagmar Hilarové

Jednotlivé deníkové zápisy jsou rozdělené do kapitol dle měsíců, odděluje je odstavec a pouze záznamy důležitých událostí jsou doplněny přesnými daty. Do textu jsou zakomponovány autorčiny básně doplňující děj.

Dagmar začíná vyprávět v roce 1942. Ve svých čtrnácti letech musí jako židovský míšenec čelit nacistické perzekuci, která jí zakazuje chodit do školy. Protižidovská opatření dolehnou i na část její rodiny poslané do Terezína, zatímco dívka prožívá zakázanou lásku s Bubim, členem Hitlerjugend.

15 *Dagmar Hilarová*, 2009 [online]. [cit. 02.03.2020]. Dostupné z: <http://www.dagmar-hilarova.hilarius.cz/viewpage.php?page_id=69>.

O rok později i ona dostává povolání do transportu: „*Začátkem března 1943, několik dní před mými narozeninami, jsem dostala dáreček – povolání do transportu*.“ (Hilarová 2012: 20) Dagmar byla poslána do Terezína sama. Patnáctiletá dívka je ubytována v Mädchenheimu, kde popisuje život tamějších dětí a dospívajících. Píše o tajné výuce, které si vážili, popisuje kvalitu jídla s většími příděly pro děti a do rukou se jí dostává i časopis chlapců z L417 *Vedem*. Její rodiče ji zvenčí opatrují a posílají dceři balíčky s jídlem, o které se Dagmar dělí s kamarádkami. „*„Založíme komunu' řekla jsem, ‚to znamená, že všechno, co je mé, je i tvé. Začneme společně hospodařit, a to hned.' […] I to byla terezínská matematika.*“ (Hilarová 2012: 34)

Z dívčího domova se stěhuje ke strýcovi, tetičce a sestřenici. Dívka se vyučuje zubní laborantkou, přičemž při praxi vidí stinnou stránku ghetta. Dagmar zažívá sčítání v Bohušovické kotlině, příjezdy nových transportů, a hlavně ji souží stesk po domově. Změna přichází s tajemným Jiřím, do něhož se zamiluje. S ním prožívá zkrášlování ghetta a následnou návštěvu Červeného kříže. Jejich vztah přeruší vlna transportů, jakmile do jednoho z nich je zařazen Jiří i s její rodinou. Dagmar je opět sama.

V lednu 1945 dívka onemocní a její zápisy pokračují až v březnu. Tehdy se dozví o příjezdu nových transportů složených ze smíšených manželství. Doufá, že potká matku. Místo ní se setkává s tetičkou, která ji zpraví o otcově zatčení a o matčině práci na dva úvazky.

V dubnu do tábora přijíždějí přeživších z východních táborů, od nichž se terezínští vězňové dozvídají o masovém vraždění. Jelikož je v táboře nouze o zdravotní sestry, Dagmar se přihlásí dobrovolně. Píše o tyfové epidemii a osvobození ghetta Rudou armádou, kdy vězňové zažívají euforii ze znovunabyté svobody, která se zvrhne až v masakr. „*Nějaká žena rve trávu i s kořínky a místo květin ji hází zaprášeným vojákům. Slzy se jí řinou z očí a rozesmátá ústa se otvírají naprázdno. Desítky paží se vzpínají vzhůru, ti odvážnější nedbají zlověstného pleskání kulek a pronikají kolem četnické budky až k tankům. […] Z navršených prken jako z trampolíny skáče dolů další sebevrah, zpitý svobodou.*“ (Hilarová 2012: 79)

V květnu se vrací domů a shledává se s rodiči. Dagmar zprostředkovává svědectví o válečných následcích zanechaných na Starém Městě v Praze. Její vyprávění uzavírají dvě návštěvy v jeden den; nejenže přijde Jiří, přeživší Mauthausenu, jehož vzhled připomíná vězně, ale i Bubi, který utekl od Hitlerjugend k americké armádě.

5.2 Shrnutí

V úvodu kapitoly jsme se zmínili o tom, že přepracované texty sdílí obdobné prvky s primárními deníky i s memoáry. Proto stylizovaný deník porovnáme s egodokumenty, jimž jsme se již věnovali v předchozích kapitolách.

Nyní se zaměříme na shodné motivy, které najdeme i ve zkoumaných egodokumentech.

Hilarová vypráví o věznění v Terezíně mezi svým patnáctým a sedmnáctým rokem života a v táboře tedy dospívá. Důležitým motivem jsou rodina a mezilidské vztahy. Dagmar myslí na rodiče doma; teta se strýcem nahrazují jejich roli, dokud nejsou zařazeni do transportu. Z poválečných zápisů se ovšem nedozvídáme víc o jejich osudu po odeslání do pracovních táborů. Neméně významné jsou pro ni kamarádky z heimu, s nimiž si navzájem vypomáhají v mnoha ohledech, a její chlapci.

Ve zmíněném heimu na počátku věznění žila. Více něž o samotnému rozvrhu a fungování dětského domova píše o tajné výuce a práci, přičemž dívka po svých šestnáctých narozeninách vystřídala několik pracovních pozic stejně jako Bořkovcová.

Dále Hilarová popisuje stinnou stránku Terezína obdobně jako další zkoumané texty. S tou se setkává skrze kamarádky, které jsou nuceny podstoupit potraty. Dále v rámci vyučování na pozici zubní laborantky odváží mrtvoly a reflektuje vyšší počet sebevražd hlavně mezi staršími lidmi v půlce roku 1944. Popisuje odraz života v ghettu na psychice některých svých vrstevníků, kteří utíkají do dětského světa pro útěchu.

V neposlední řadě zaznamenává události z Terezína, jichž byla svědkyně. Zmiňuje se o sčítání vězňů v Bohušovické kotlině, návštěvě Červeného kříže s negativním komentářem nebo o nových transportech. Stejně jako Klíma píše o osvobození Terezína. Tím se do textu dostávají historická fakta.

Na to, že se jedná o předělaný deník, poukazují rozdíly s deníkem Hany Bořkovcové, který vybíráme kvůli jejich společnému dívčímu hledisku, ročnímu věkovému rozdílu a že ve stejném roce byly transportovány do Terezína. Bořkovcová v táboře byla od svých šestnácti let, čímž můžeme vysvětlit odlišnou zkušenost s domovy pro děti a mládež. V jejím deníku jsou záznamy hádek s rodiči a následné pocity, které v dospívající dívce vyvolávají; skrývá žárlivost na kamarádku kvůli vztahu s milovaným chlapcem a zapisuje názory na jednání přátel; nakonec píše o terezínské sexuální morálce. Ve zmíněných bodech se Hilarová odlišuje. O rodičích nepíše ve spojitosti s hádkami; o kamarádkách se nezmiňuje špatně a v intimních otázkách je zdrženlivá, přestože prožívá erotické sny a v táboře bydlí s chlapcem. Neklade si existencionální nebo náboženské otázky jako Bořkovcová (a další autoři

egodokumentů), nepokládá řečnické otázky ohledně budoucnosti, dokonce skoro nepociťuje strach z transportů.

V textu se nachází prvky typické pro memoáry. Hilarová se k původnímu deníku vrátila po delší době, a to jako *autorka-přeživší* holokaustu. Proto při přepracovávání textu na rozdíl od *Dagmar-dospívající pisatelky* primárního deníku znala celkový průběh svého věznění v Terezíně. Lze vyčíst zřejmé informace, které autorka musela dohledat nebo je rozšířit při přepracování. Až nápadné se zdají podrobné informace o založení Terezína a vzniku „*největšího tábora na českém území*“ (Hilarová 2012: 25) či podrobný popis ghetta.

Dále jsou do textu přidané události z domova, které proběhly v době, kdy Hilarová byla v Terezíně. Jejich svědkyně logicky nemohla být a až později se o nich musela dozvěděla. Autorka také využívá odvolání na pozdější znalost: *„‚Rusové postupují‘ zabručel. ‚Jak říkám, neodjeli na dlouho.‘ A věřil tomu. Tenkrát jsme tomu všichni věřili*.“ (Hilarová 2012: 20)

Naskýtá se otázka, jakým způsobem se projevuje stylizace textu. Hilarová využívá literární strategii; vyprávění začíná Dagmařinou zakázanou první lásku a končí návštěvami dvou chlapců ve stejný den, kdy se setkají Jiří, připomínající Žida-vězně, a Bubi v uniformě „dobrých“ Spojenců. Autorka tím zároveň vytváří kontrasty mezi svými láskami.

Pasáže s opakujícími se částmi, o kterých jsme se zmiňovali například ve spojitosti s deníkem Pavla Weinerova, jsou odstraněny a nahrazeny pro čtenáře zajímavějšími částmi, které ho leckdy mají až šokovat a emotivně působit.

Na to, že text Hilarové je stylizovaný, poukazují doslovné dialogy, přičemž ve zkoumaných egodokumentech se nacházely pouze parafráze rozhovorů. Dialogy mají za důsledek vytvoření postav tam, kde by mohli hovořit autentičtí lidé.

U postav, respektive u hlavní postavy zůstaneme. Jak jsme psali v úvodu této kapitoly, věku vypravěče by měl být přizpůsoben jazyk vyprávění. Dagmar, narátorka, ač je vyspělá na svůj věk, vypráví stylem dospělého člověka, což se odráží v jejích popisech a přemýšlení. Nepřesvědčeného čtenáře se snaží ubezpečit o svém dívčím pohledu: „*Snažím se pochopit situaci svým rozumem, rozumem patnáctiletého děvčete.*“ (Hilarová 2012: 21)

Samotná postava Dagmar je heroizována. Její chování neodpovídá dospívající dívce – nepíše o pubertálních problémech, ani o hádkách se svým okolím; mezi děvčaty zastává až vůdčí roli a v podmínkách koncentračního tábora se dělí o balíčky s jídlem.

Stylizovaný deník Dagmar Hilarové vypráví o dospívající dívce. Jelikož se nejedná o fikční deník, jehož příkladem může být *Nemilovaná* Arnošta Lustiga, v němž autor simuluje

vyprávění dospívající dívky, ale jde o text vystavěný na záznamech primárního deníku, míra jeho autentičnosti se liší. Ovšem bez přístupu k původnímu deníku autentičnost nemůžeme zcela určit.

Z hlediska literárnosti je zřejmé, že se jedná o beletrizovaný text určený pro čtenáře, k čemuž musel být přizpůsoben. Hilarová vystavěla svůj text na vypravěčské strategii, která končí otevřeně, čímž čtenář získává prostor k dovyprávění. Monotónnost všedních dnů zredukovala a upřednostnila důležité události z tábora a ze života dospívající dívky. Hlavní postavou je vypravěčka s autobiografickými rysy Hilarové, přičemž její vyprávění připomíná spíše dospělou ženu. Zároveň se v textu objevují kromě prvků deníkového žánru a memoárů, jimiž můžeme poukázat na časový odstup a autorčinu pozdější znalost.

V deníku je popsáno dospívání za vládnoucí nacistické perzekuce, a především v Terezíně, kde je vypravěčka svědkyní pozdějších historických událostí, které zapisuje. Jelikož nemáme originální verzi deníku, jen výpovědi jiných egodokumentů, ani zde nemůžeme určit, do jaké míry jsou popisy historických událostí autentické.

ZÁVĚR

Jak jsme psali v úvodu, tato práce se zabývá vybranými egodokumenty dětí a dospívajících, jimž do života vstoupila druhá světová válka a především holokaust. Na denících a pamětech jsme se zajímali o jejich vznik a zveřejnění, dále do jaké míry jsou autentické či stylizované a zda jsou to texty spíše dokumentární nebo literární povahy. Zároveň jsme sledovali dětského vypravěče a odlišnosti, které vznikají mezi pisateli kvůli věkovým rozdílům a genderu.

V prvních dvou kapitolách jsme se blíže zaměřili na život nejmladších obyvatel Terezína, a to hlavně na dětské domovy, v nichž děti vyrůstaly a o nichž získáváme informace z jejich textů. Následně jsme se věnovali důvodům, kvůli kterým vznikaly deníky vězňů a paměti přeživších, a diskurzu zveřejňování egodokumentů od konce druhé světové války po současnost. Také jsme poukázali na specifika dětského narátora, a zvláště dětského vypravěče holokaustu.

V následujících kapitolách jsme se více věnovali vybraným egodokumentům. Zkoumali jsme rysy jednotlivých žánrů; na daných egodokumentech jsme poukázali na shodné i rozdílné motivy a důvody, proč vznikají. Nejprve jsme se zabývali deníky vzniklými v období holokaustu, a to texty Hany Bořkovcové (1927-2009) *Píšu a deník mi leží na kolenou* (2011) a Pavla Weinera (1931-2010) *A Boy in Terezín* (2012). Dále memoáry Michala Krause (1930) *Deník 1942-1945* (2012), které napsal s kratším časovým odstupem od války, a Ivana Klímy (1931) *Moje šílené století* (2009) sepsané s delším odstupem. Poslední kapitolu jsme věnovali stylizovanému deníku *Nemám žádné jméno* (nizozemský překlad 1980, česky 2010) Dagmar Hilarové (1928-1996) napsaným na základě autorčina původního deníku z Terezína.

Při posuzování autenticity egodokumentů jsme označili za autentičtější ty, jenž pisatelé nepsali se záměrem je vydat nebo je nepřepracovali. Zároveň jsme při analýze textů poukázali na vyšší míru autentičnosti deníků, pro způsob psaní z hlediska *tady a teď* bez jasné vyhlídky do budoucnosti. Sledované texty, které jsme shledali autentickými, jsme označili za málo stylizované. Zároveň takové texty jsou historickými dokumenty, přestože se jejich pisatelé ne vždy věnovali událostem ze svého okolí a zapsali i mylné, nefaktické výpovědi z druhé a třetí ruky jako byly klepy v táborech (Sladovníková 2016b: 419); ze zápisů je patrný vliv nacistické perzekuce a života v koncentračních táborech na změnu jejich psychiky. Současně texty využívají prostředky beletrie, přičemž se jejich literární povaha liší dle možností pisatele – za nejvíce literární jsme označili texty napsané spisovateli.

Mezi pisateli vznikají rozdíly dané věkem. Jejich pohled a chápání skutečností se různí, odlišně pociťují dopad nacistické perzekuce a věznění na svá dětství a dospívání. Věkovým rozdílem vznikají různé výpovědi, které jsou nejznatelnější na posuzovaných denících; zatímco adolescenti zprostředkovávají záznamy o životě dospívajících v táboře, děti zapisují zprávy o dětských domovech. Typické pro dětského narátora je, že se událostem z táborů buď nevěnuje, nebo je zapíše, avšak nedokáže vložit do širšího kontextu. Tím nám dětský narátor upřímně zprostředkovává svoje prožitky. Pisatelé se často spokojovali s vysvětlením rodičů nebo dění nepřikládali zvláštní pozornost. Ovšem toto nemůžeme zobecnit na všechny texty kvůli „věkovým výkyvům", kdy se dětské chování a uvažování podobá dospělému a adolescent se ukrývá ve svém dětství. V tomto tkví jedinečnost dětského narátora holokaustu.

V textech vznikly rozdíly z hlediska genderu pisatelů. Dívčí zápisy jsou více důvěrné a emocionální; svěřují se v nich se svými láskami, hádkami s rodiči nebo kamarády. Z jejich záznamů se dozvídáme o potratech či strachu ze znásilnění. Chlapci za to více probírají politiku a válečný postup Spojenců. V jejich zápiscích se tolik neobjevují emoce jako u dívek, přestože deník Pavla Weinera tvoří výjimku.

Egodokumenty přeživších šoa byly v českém prostředí publikovány od 90. let minulého století. Texty byly zveřejněny po smrti autorů nebo za jejich života, a to pro rodinu, když je jejich pisatelé adresovali potomkům jako varování před rasovou netolerancí. Nalezneme řadu dalších důvodů, které podněcují i dnešní spisovatele, aby o holokaustu psali, a kvůli nimž se poslední žijící přeživší dělí o své vzpomínky. Tyto jedinečné výpovědi jsou důkazem proti popírání a bagatelizaci holokaustu a jsou památkou pro následující generace, jelikož jak píše Jehuda Bauer: „*bez svědectví historie holokaustu neexistuje.*"[16]

16 BAUER, J.: *Úvahy o holokaustu*, Praha: Academia, 2009. s. 39.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny:

BOŘKOVCOVÁ, Hana 2011: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*, 1. vyd. (Praha: Plus) s. 392., ISBN 978-80-259-0055-0.

HILAROVÁ, Dagmar 2012: *Nemám žádné jméno*, 1. vyd. (Praha: Fragmet) s. 96., ISBN 978-80-253-1418-0.

KLÍMA, Ivan 2009: *Moje šílené století*, 1. vyd. (Praha: Academia) s. 536., ISBN 978-80-200-1697-3.

KRAUS, Michal 2012: *Deník 1942-1945: Zápisky patnáctiletého Míši Krause, který přežil Holocaust*, 1. vyd. (Kroměříž: Kvartus Media; Náchod: Regionální muzeum) s. 112., ISBN 978-80-904916-2-5.

WEINER, Pavel 2011: *A Boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*, 1. vyd. (Evanston, Illinois: Northwestern University Press) s. 296., ISBN 978-0810127791.

Odborná literatura:

ADLER, Hans Günther 2007*: Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*, přel. Šedová, Lenka, 1. vyd. (Brno: Barrister & Principal) s. 315., ISBN 80-7364-024-4.

BAUER, Jehuda 2009: *Úvahy o holokaustu*, přel. Vrba, Tomáš, 1. vyd. (Praha: Academia) s. 319., ISBN 978-80-200-1739-0.

HOLÝ, Jiří 2011: Židé a šoa v české a slovenské literatuře po druhé světové válce, in HOLÝ, Jiří a kol., *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti,* 1. vyd. (Praha: Akropolis) s. 7-65., ISBN 978-80-87481-14-1.

HOLÝ, Jiří 2014: Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity, in WIENDL, Jan, KLIMEŠ, Ivan (edd.), *Kultura a totalita 2. Válka*, 1. vyd. (Praha: FF UK) s. 350–371., ISBN 978-80-7308-550-6.

JANOUŠEK, Pavel, ČORNEJ, Petr a kol 2007.: *Dějiny české literatury 1945-1989*, vyd. 1. (Praha: Academia) s. 487., ISBN 978-80-200-2057-4.

KASPEROVÁ, Dana 2010: *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, 1. vyd. (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) s. 224., ISBN 978-80-7308-327-4.

KUBÍČEK, Tomáš 2007: *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*, 1. vyd. (Brno: Host) s. 240., ISBN 978-80-7294-215-2.

MALÝ, Radek 2016: Deníková tvorba mladých ve stínu holokaustu, in ČENKOVÁ, Jana (ed.), *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*, 1. vyd. (Praha: Univerzita Karlova, Karolinum) s. 164-171., ISBN 978-80-246-3413-5.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. 2004: *Encyklopedie literárních žánrů*, 1. vyd. (Praha: Paseka) s. 699., ISBN 80-7185-669-X.

SLADOVNÍKOVÁ, Šárka 2016a: Memoárová literatura o šoa, in HOLÝ, Jiří (ed.), *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století,* 1. vyd. (Praha: Akropolis) s. 521-571., ISBN 978-80-7470-125-2.

SLADOVNÍKOVÁ, Šárka 2016b: Zobrazení holokaustu v denících, in HOLÝ, Jiří (ed.), *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století,* 1. vyd. (Praha: Akropolis) s. 385–427., ISBN 978-80-7470-125-2.

SLADOVNÍKOVÁ, Šárka 2016c: Dětský pohled na holokaust, in HOLÝ, Jiří (ed.), *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století,* 1. vyd. (Praha: Akropolis) s. 797-839., ISBN 978-80-7470-125-2.

SULOVSKÁ, Jarmila 2016: Dítě a válka v memoárech, in ČENKOVÁ, Jana (ed.), *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*, 1. vyd. (Praha: Univerzita Karlova, Karolinum) s. 172-181. ISBN 978-80-246-3413-5.

VICE, Sue 2004: *Children Writing the Holocaust*, (Pagrave Macmillan) s. 218., ISBN 9781403935113.

Internetové zdroje:

Dagmar Hilarová, 2009 [online]. [cit. 02.03.2020]. Dostupné z: <http://www.dagmar-hilarova.hilarius.cz/viewpage.php?page_id=69>.

ŠTĚPKOVÁ, Tereza: Antisemitismus po druhé světové válce. In: HoloCaust.cz [online]. [cit. 27. 02. 2020]. Dostupné z <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce/antisemitismus-v-zemich-tzv-vychodniho-bloku/>.